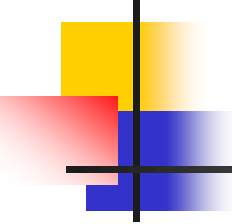

**Činitele psychického
vývinu**

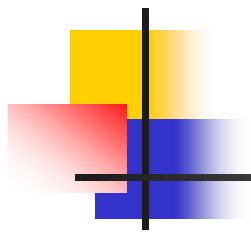
a

**Teórie determinácie
psychického vývinu**

Teórie determinácie psychického vývinu

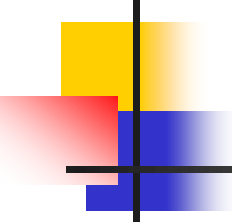
- Ktoré **faktory** **podmieňujú** **rozhodujúcou** **mierou** **psychický** **vývin** a aké mechanizmy určujú tento priebeh???
- Aké sú hlavné individuálne rozdiely v psychickom vývine a **čím sú podmienené???**

nativismus (biologismus)

VS.

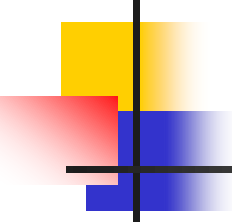
behaviorismus (environmentalismus)

Činitele psychického vývinu:

Endogénne determinanty: dedičnosť

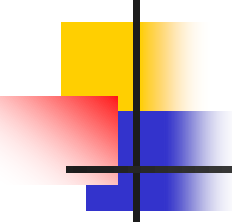
- **genotyp** = celý súbor génov, ktoré sa podieľajú na vzniku genetickej dispozície; **súbor genetickej informácie organizmu**, ktorú je jednotlivec schopný biologicky prenášať.
- **fenotyp** = vlastnosti organizmu, ktoré sa prejavia navonok (to, čo sa z dispozícií realizuje); je **výsledkom vzťahu medzi genotypom a faktormi prostredia**.
- Psychické vlastnosti sú geneticky **polygénne** (na ich vzniku sa spolupodieľa väčšie množstvo génov, ktoré by izolovane mali len malý účinok). Tým vzniká dispozícia k vzniku určitých vlastností.

Činitele psychického vývinu:

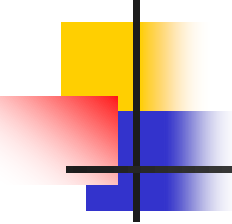
Exogénne determinanty: prostredie

- vplyvy prostredia pôsobiace cez psychiku:
učenie, skúsenosť – priamy vplyv na vývin
- vplyvy prostredia nepôsobiace cez psychiku
– pôsobia na vývin nepriamo, pôsobením na telo jednotlivca (výživa, choroby atd.)

Činitele psychického vývinu:

- **Faktory socio-kultúrneho prostredia:**
 - *všeobecné socio-kultúrne vplyvy* – pôsobia na všetkých členov spoločnosti: spol. normy a spoločensky akceptovateľné formy správania, vlastnosti, kt. spoločnosť považuje za dôležité
 - *veľké sociálne skupiny – spoločenská vrstva*, do ktorej jednotlivec patrí, ktorá sprostredkováva a interpretuje jednotlivcovi požadované spôsoby správania, normy a hodnoty
 - *malá sociálna skupina* (rodina – socializačná funkcia: interpretuje socio-kultúrne vzorce; ukazuje spôsoby riešenia problémov; usmerňuje ps. vývin dieťaťa...)

Psychologické činitele:

- To, akí sme, aká je naša **osobnosť, ideály, ako konáme** v istých situáciách, sa do značnej miery môže **podieľať na tom, akí budeme.**
- Každý človek je teda do určitej miery tvorcom seba samého.

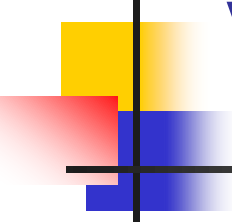
Podiel vplyvu jednotlivých činiteľov na vývin jednotlivca

- **základné funkcie** (napr. motorické a grafické prejavy, zraková ostrosť) sú relatívne väčšími determinované **geneticky** (vnútornými, biologickými činiteľmi), kým **vyššie, komplexnejšie psychické funkcie** (vôľa, tvorivosť, city, reč) sú väčšími determinované vonkajšími činiteľmi (napr. **prostredím**),
- **v priebehu vývinu** sa relatívne **zmenšuje váha biologickej determinácie** a väčší vplyv nadobúdajú vonkajšie činitele vývinu; čím mladšie dieťa, tým viac sa prejavujú vplyvy dedičnosti; čím starší jednotlivec, tým viac je jeho osobnosť sformovaná skúsenosťou a spoločenskými vplyvmi

Podiel vplyvu jednotlivých činiteľov na vývin jednotlivca

- **vlastnosti vykazujúce krajnú mieru prejavu** (vysokú alebo nízku) sú pravdepodobne **väčšmi determinované geneticky**. Charakteristiky, ktoré majú stredné hodnoty (rozloženie vyjadrené Gaussovou krivkou), sú výraznejšie závislé na vonkajších vplyvoch prostredia, na výchove,
- **v procese dosahovania čoraz väčšej autonómie osobnosti** sa ťažisko vekom presúva z 1. biogenetických a vonkajších formatívnych vplyvov na stále 2. vyšší podiel **psychologických hybných síl, k stále vyššiemu podielu vlastného „ja“**

Teórie determinácie psychického vývinu

- a) **teórie empiristické (exogenistické, behaviorizmus)** – nadväzujú na filozofický empirizmus (**J. Lock**): pre formovanie vývinu má rozhodujúci význam **skúsenosť** – t.j. učenie prebiehajúce pod vplyvom sociálneho prostredia.

Dejiny OPs

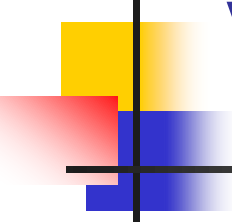
PRVOPOČIATKY ZÁUJMOV O DUŠEVNÝ VÝVIN A ROZVOJ DIEŤAŤA

J. Locke (1652-1704)

- Empirismus je filozofický směr, ve kterém je ústředním tématem zkušenost tedy **empirie**. John Lock tvrdí, že: "...**nic není v intelektu, co by dříve nebylo ve smyslech...**" Zdrojem poznatků je smyslová zkušenost, pozorovanie,
- doporučoval prirodzenú metódu výchovy: **rešpektujúcu záujmy dieťaťa a jeho individualitu.**
- pri narodení je myseľ dieťaťa ako čistá tabuľa, na ktorú sa vtlačajú účinky vonkajších podnetov a skúseností.

Teórie determinácie psychického vývinu

a) teórie empiristické (exogenistické, behaviorizmus)

- **J. B. Watson, Skinner.**

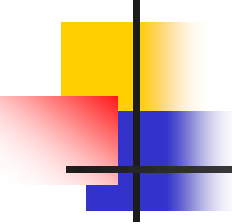

J. Watson (1879-1958) - zakladateľ behaviorizmu;

- ***zamietal dedičnosť pre nadanie a schopnosti***
- ***V snahe po exaktnosti zdokonalil aj experimentálne skúmanie správania sa detí.***
- ***„Dajte mi tucet detí a ja vám z nich vychovám, čo budete chcieť“***

??? **zanedbanie resp. podcenenie skutočnosti**
o reciprocite: mení sa nielen človek, ale aj prostredie,
ktorého je bytosť z časti výtvorom a z časti tvorcom
a to od prvých chvíľ jeho života.

***Napriek jednostrannosti behaviorizmus -
podmienil intenzívne vedecké hľadanie faktorov
ontogenetického vývinu človeka.***

J. B. Watson prehlásil:

- *„Dajte mi tucet zdravých, dobre vyvinutých novorodencov a môj vlastný špecifický svet, v ktorom by som ich vychovával, a ja vám zaručím, že zoberiem ktoréhokoľvek z nich náhodou a vycvičím ho, aby sa z neho stal akýkoľvek odborník podľa vašej voľby – lekár, právnik, umelec, obchodník, či dokonca žobrák alebo zlodej, bez ohľadu na jeho talenty, sklony, tendencie, schopnosti a na povolanie a rasu jeho predkov“.*

Teórie determinácie psychického vývinu

- **b) teórie nativistické (endogenistické, biologizmus)** – nadväzujú na filozofický nativizmus: základné predstavy a pojmy, pravdy a zásady sú človeku *vrodené* buď hotové príp. aspoň ako *vlohy*.
- Biologizujúce teórie dominovali na **prelome** 19. a 20. storočia zdôrazňovali rozhodujúcu **úlohu dedičnosti v psychickom vývine človeka**.
 - teórie racionalistické = rastové.
 - teórie iracionalistické (inštinktivistické, hedonistické)
 - teórie evolučné

Teórie determinácie psychického vývinu

b) teórie nativistické

- teórie racionalistické = rastové.

predpokladajú: dieťa sa vo svojej prirodzenosti rodí dobré a je treba ho nechať len voľne rásť (za priaznivých podmienok).

Predstavitelia: **J. A. Komenský, J. J. Rousseau, Arnold Gesell**

Takého chápanie psychického vývinu bolo blízke a charakteristické pre **J. A. Komenského** (1592-1670): vo svojich dielach poukazuje na „nevinnosť detí“ a ich ešte „nezašpinený“ obraz s akcentuje na výchovu nenásilnú, vývin dieťaťa prirovnáva k rastu stromu, ktorý je však treba štepiť – „lebo strom neštepený štepené ovocie priniest nemôže“ a pod.).

Dejiny OPs

PRVOPOČIATKY ZÁUJMOV O DUŠEVNÝ VÝVIN A ROZVOJ DIEŤAŤA

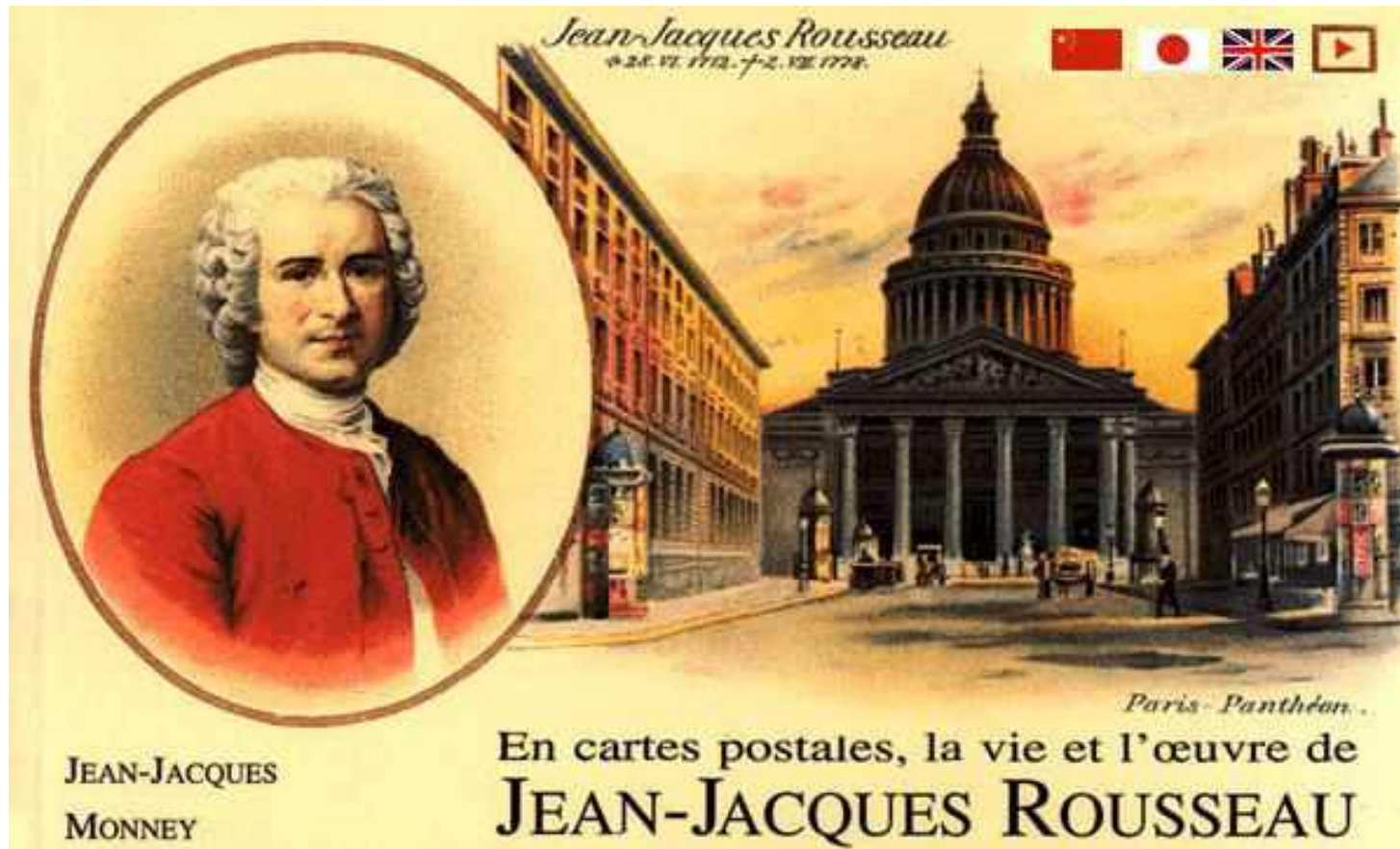
- 17. a 18. storočie: záujem o zvláštnosti psychiky dieťaťa - s dôrazom na rozumovú činnosť (pozorovania učiteľov, pedagogických mysliteľov, filozofovia osvietenstva).

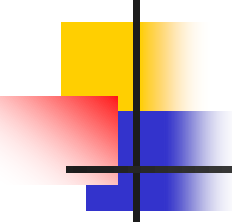
J. A. Komenský (1592-1670)

- upozornil na vekové a individuálne zvláštnosti detí
- 1. pokus o psychickú periodizačnú schému duševného vývinu: (Orbis Pictus)
 - 1. dítě (1 - 7)
 - 2. pachole (7-14)
 - 3. mládenec (14 -21)
 - 4. jinoch (21 -28)
 - 5. muž (28 -35)
 - 6. starý muž (35 - 42)
 - 7. kmet (42 a výše)

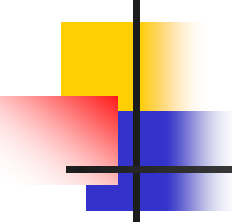
Jean Jacques Rousseau (1712 - 1778)

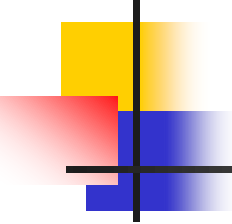

Jean Jacques Rousseau

- Přirozená a svobodná výchova
- Vývojová stádia
- Bez kruté kázně a potlačování osobnosti
- **Má poznat individuální schopnosti a ty rozvíjet.**
- Láska k dítěti

-
-
- **J. J. Rousseaua** (1712-1778): dielo **Emil alebo O výchove** uvádza mottom „*Všetko je dobré, čo vychádza z rúk Tvorcu sveta, ale skazí sa , ako náhle sa dostane do rúk človeka*“, tvrdí , že civilizácia porušila prirodzenú dobrotu človeka tým, že ho uzavrela do inštitúcií a zviazala tradíciami a zákonmi

Jean Jacques Rousseau

- Výchova dívek - konzervatismus: má se zejména muži líbit, má mu prospívat a pečovat o něj - dostačuje tedy **výchova tělesná a mravní.**

Teórie determinácie psychického vývinu

b) teórie nativistické

- teórie racionalistické = rastové.

A. Gessel (1880 – 1961).

Vývin chápe ako rast, ktorý **je predeterminovaný** a realizuje sa v určitom zákonitom slede vývinových fáz.

Vonkajšie prostredie podnecuje, modifikuje a podporuje rast (alebo ho naopak inhibuje), ale neurčuje jeho sekvenciu, ktorá je daná **maturáciou (zrením)**.

Všetka výchovateľnosť je teda závislá na *vrodených rastových schopnostiach*. Tento vnútorný rast je darom prírody. **Môže byť riadený, ale nemôže byť prekročený žiadnym výchovným činiteľom.**

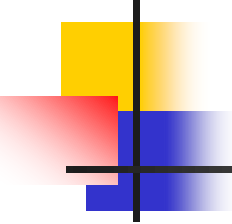
Teórie determinácie psychického vývinu

b) teórie nativistické

- teórie racionalistické = rastové.
- **teórie iracionalistické (inštinktivistické, hedonistické)**
predpokladajú: vývin osobnosti prebieha na **základe vrodeného programu a je daný vrodenými pudovými prejavmi**.
Psychický vývin vyplýva primárne z pudových prejavov a menej závisí od vzťahu s okolím a ľudskej skúsenosti. Najmenšie dieťa teda koná pod tlakom pudovej energie a je zamerané na **sebauspokojenie (na získanie rozkoše, hedónie) bez ohľadu na okolie**.

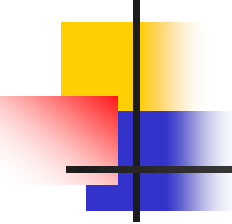
Predstavitel': **S. Freud**

- **teórie evolučné** – zaoberajú sa výkladom ľudskej psychiky na *biologickom základe*; *etológia* (porovnávanie správania rôznych živočíšnych druhov v prirodzených podmienkach), *sociobiológia* (zhromažďuje poznatky o sociálnom správaní živočíchov, chce ukázať, ako sa sociálne skupiny prostredníctvom evolúcie adaptujú na prostredie.). **K. Lorenz**

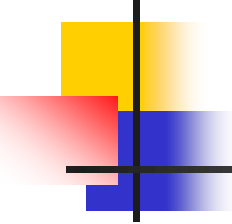
Teórie determinácie psychického vývinu

- **c) teórie interakčné (syntetické, dialektické)**
- ? : akým spôsobom vrodené vlohy a prostredie *spolupôsobia pri vývine dieťaťa* na každom vekovom stupni.
- *systemovým prístup* = vývin nie je chápaný izolovane
- Predstavitelia: **W. Stern, L. S. Vygotskij, A. R. Lurijs, J. Piaget**

Teórie determinácie psychického vývinu

- Podľa ***INTERAKČNEJ TEÓRIE:***
- popri aktualizácii dedičnej základne pod vplyvom kultúry a spoločnosti, veľký podiel na výslednom efekte utvárania ľudskej osobnosti má rola samotného jednotlivca, s celou škálou psychických dispozícií, ako prispievateľa či aktéra vlastného vývinu.

Teórie determinácie psychického vývinu – *INTERAKČNÉ TEÓRIE*

W. Sternova konvergenčná – dvojfaktorová teória.

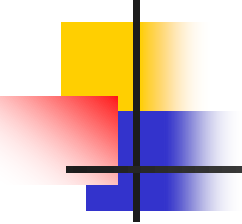
- upozornil na to, že vlohy nie sú nič hotové, sú to len predpoklady, možnosti, ktoré potrebujú na svoje rozvinutie nevyhnutné doplnenie - výchova a prostredie.
- bližšie nevysvetlená povaha súčinnosti obidvoch faktorov vývinu, skôr ide o určitú možnosť percentuálneho vyjadrenia podielu každého činiteľa (60:40%)

Teórie determinácie psychického vývinu – *INTERAKČNÉ TEÓRIE*

L. S. Vygotskij (1978) v **kultúrno-historickej koncepcii**.

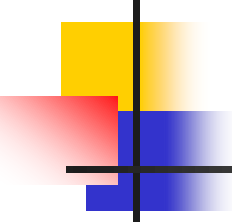
- ... o konvergencii (zhode) biologickej a kultúrnej línie psychického vývinu.
- Biologická línia reprezentuje predpoklady, s ktorými sme prišli na svet. Kultúrna línia reprezentuje vonkajšiu, socializačnú líniu, spôsob výchovy.
- **Konvergencia je potom zhoda medzi spôsobom výchovy a našimi možnosťami, predpokladmi.**
- poukazuje na význam aktivity vyvíjajúceho sa dieťaťa, ktorého vývin nie je výslednicou mechanického vplyvu dedičných prvkov (X) a prvkov prostredia (Y).
- Na dieťa musíme pozerat' ako na čínorodý organizmus v rámci sociálneho diania.

-
- **A. R. Lurija:** „*S pribúdajúcim vekom sa viac uplatňuje skúsenosť indukovaná prostredím, zatiaľ čo v ranom detstve sú to skôr vlohy vrodené*“.

Alexandr Romanovič Lurija, (16. července 1902, Kazaň – 14. srpna 1977, Moskva) byl sovětský psycholog a neuropsycholog židovské národnosti.

Byl profesorem Moskevské univerzity. Jeho nejznámější příspěvky se týkají paměti, jazyka a mentální retardace. Zpočátku byl propagátorem psychoanalýzy v SSSR, roku 1924 však potkal Lva Vygotského, který ho silně ovlivnil, Lurija se stal jeho žákem a posléze klíčovým představitelem jeho nového psychologického směru, tzv. kulturně-historické psychologie (spolu s Alexejem Nikolajevičem Leont'jevem). Znamé jsou jeho výzkumy původního obyvatelstva ve Střední Asii z 30. let, které posílily jeho přesvědčení o determinaci mysli kulturním kontextem. Posléze se věnoval například studiu psychologie jednovaječných dvojčat, u nichž hledal odpověď, které aspekty mysli jsou vrozené, a které naučené. Během druhé světové války, kdy byl zaúkolován pomáhat vojákům Rudé armády se zraněním hlavy a poškozením mozku, vstoupil též na pole neuropsychologie. Byl 69. nejcitovanějším psychologem ve 20. století.

Teórie determinácie psychického vývinu – *INTERAKČNÉ TEÓRIE*

Bandurov **model** recipročného determinizmu,

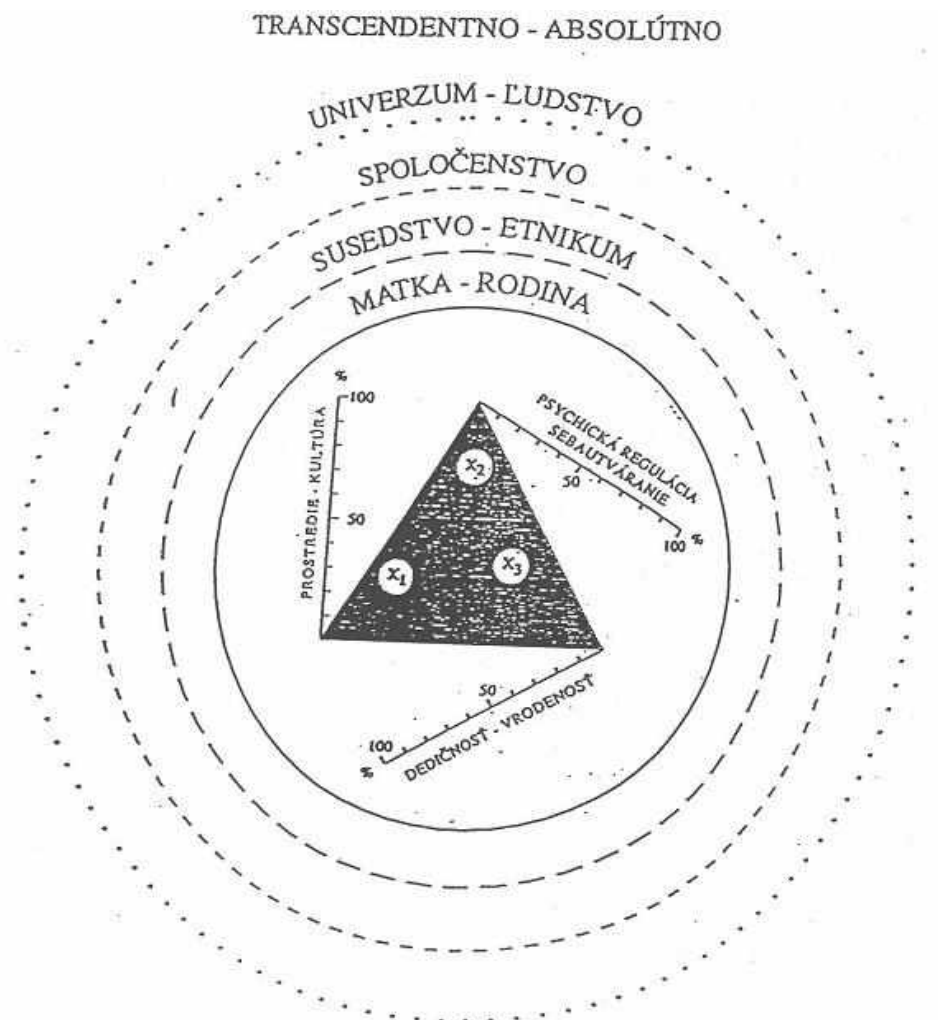
$$\mathbf{B} = \mathbf{f} (\mathbf{P}, \mathbf{E})$$

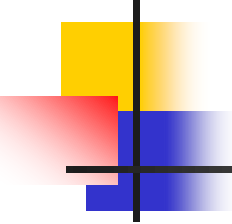
Teórie determinácie psychického vývinu – *INTERAKČNÉ TEÓRIE*

Kováčov **bio-psycho-envi model osobnosti.**

- popri aktualizácii dedičnej základne pod vplyvom kultúry a spoločnosti, veľký podiel na výslednom efekte utvárania ľudskej osobnosti, má **rola samotného jednotlivca, s celou škálou psychických dispozícií, ako prispievateľa či aktéra vlastného vývinu.**

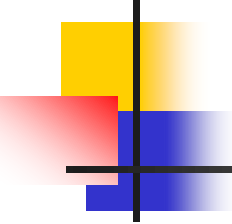
X1 – rudimentárna či primitívna osobnosť.
X2 – adjustovaná či konformná osobnosť.
X3 – kultivovaná či stále sa zdokonaľujúca osobnosť

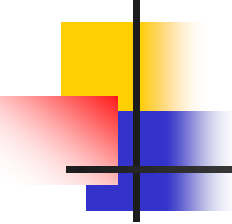
Teórie determinácie psychického vývinu

- Podľa ***INTERAKČNEJ TEÓRIE:***
[Magnusson-Enler, 1976] je
osobnosť aktívnym činiteľom vlastného
prežívania a správania (*nielen
výslednicou genotypu a dosiahnutého
vývinu osobnosti*), prejavuje sa teda
predovšetkým v osobitom spôsobe
vnímania, hodnotenia a reagovania v
aktuálnej situácii.

Teórie determinácie psychického vývinu

- Teória humanistickej vývinovej psychológie – zdôrazňuje pohľad na **človeka ako celok** a odmieta redukovať jeho správanie len na podmieňovanie, na biologický rast alebo len na udržiavanie homeostázy.
- Zdôrazňuje **sebautváranie človeka**, ktorý si sám stanovil ciele svojho správania.
- Predstavitelia: **A. Maslow, C. R. Rogers, V. Frankl**

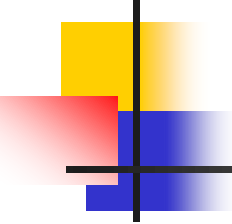

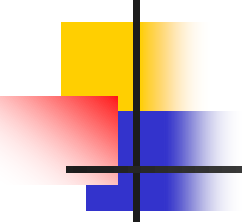
A. Maslow

Knihy, ktoré vyšli v slovenčine a češtine

V. Frankle. Frankl sa zaoberá človekom ako celkom. Podľa jeho názoru je ľudská povaha trojdimenzionálna. Má dimenziu **fyziologickú (biologickú), psychologickú a noologickú.**

-
- *Člověk hledá smysl - úvod do logoterapie*, 1994 Praha, Psychoanalytické vydavatel'stvo
 - *Vůle ke smyslu*, Brno, Cesta 1994, 1997
 - *Lékařská péče o duši*. Cesta 1995, 1996
 - *A přesto říci životu áno.*, Karmelitánske nakl. 1996
 - *Co v mých knihách není*, Cesta 1997
 - *Psychoterapie pro laiky*, Cesta 1998
 - *Napriek všetkému povedať životu áno*, Slovenský spisovateľ 1998
 - *Teorie a terapie neuróz*, Grada 2000
 - zdroj: bulletin EMPATIA č.4/2001, článok PhDr. J. Kusej
 - *Neuvedomený Boh*, Lúč 2005
 - *Trpiaci člověk*, Lúč 2007
 - *Dynamika a hodnoty.*, Československá psychologie XXXIV, 1990, č. 6, s. 552-547.
 - *Psychoterapie a náboženství*, Karmelitánske nakl. 2007

... na záver: **Spor nativizmu a environmentalizmu prekonaný v prospech faktorových teórií**

- **Eysenckov faktorovo analytický model osobnosti.** V rámci tohto modelu pôsobí DNK cez biologické mediátory na osobnostné charakteristiky (psychoticizmus, extravenziu a neuroticizmus), ktoré následne zasahujú do regulácie ľudského správania, ovplyvňujú procesy podmieňovania, senzitivity, vigilancie, percepcie, pamäti a spomínania a prostredníctvom týchto procesov zasahujú do regulácie sociálneho správania – pôsobia na sociabilitu, kriminalitu, tvorivosť, psychopatológiu a sociálne správanie. Model je lineárny, jednosmerný bez zohľadňovania spätnoväzobných účinkov.
- Model systému osobnosti McCraeho a Costu, jr., ktorý odráža prvky **päťfaktorového poňatia osobnosti (Big Five)**, zohľadňuje tiež *endogénne bazálne tendencie vychádzajúce z biologických základov*. Utváranie psychiky človeka poníma ako *evolučný proces adaptácie organizmu na prostredie*, ktorý je neustále sprítomňovaný v prejavoch osobnostných črt človeka.

- Attachmentové teórie